

KS. GRZEGORZ POŹNIAK

WILHELM OSBURG (1859-1929) – DZIAŁALNOŚĆ PEDAGOGICZNA NA ŚLĄSKU

Abstrakt. Artykuł w szerokiej perspektywie prezentuje pedagogiczną działalność Wilhelma Osburga (1859-1929) na Śląsku. Pochodził z Turyngii, ale całe swoje zawodowe życie związał ze Śląskiem. Pracował jako nauczyciel w seminariach nauczycielskich oraz na tzw. kursach przygotowawczych (niem. Präparanden). Pomimo że pracował w kilku miejscowościach, to jednak najbardziej owocnym czasem było dla niego zatrudnienie w Głuchołazach, gdzie jego przełożonym był Karl Leopold Heinze (1828-1905). Efektem tego były liczne podręczniki do prowadzenia zajęć z zakresu śpiewu, nauki gry na skrzypcach, nauki gry na organach i teorii muzyki. Były to wydawnictwa bardzo popularne w ówczesnej dydaktyce, o czym świadczą ich liczne nakłady i wersje.

Słowa kluczowe: Śląsk; Wilhelm Osburg; pedagogika muzyczna; podręczniki muzyczne

WILHELM OSBURG (1859-1929) – PEDAGOGICAL ACTIVITY IN SILESIA

Abstract. The article presents the pedagogical activity of Wilhelm Osburg (1859-1929) in Silesia from a broad perspective. He came from Thuringia, but he devoted his entire professional life to Silesia. He worked as a teacher in teachers' seminars and the so-called preparatory courses (German: Präparanden). Although he worked in several towns, his most fruitful time was in Głuchołazy, where his superior was Karl Leopold Heinze (1828-1905). It resulted in numerous textbooks for conducting classes in singing, violin playing, organ playing and music theory. These publications were very popular in pedagogy at that time, as evidenced by their numerous editions and versions.

Keywords: Silesia; Wilhelm Osburg; music pedagogy; music textbooks

Ks. dr hab. Grzegorz POŹNIAK, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Nauk o Sztuce; e-mail: grzegorz.pozniak@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0529-1025>.

WSTĘP

Można spotkać się z opinią, że Śląsk i jego kultura muzyczno-kościelna są w kontekście współczesnej Polski wyjątkowe, a ten region charakteryzuje się m.in. bardzo rozśpiewanymi chrześcijańskimi świątyniami. Jest to teza, która wymagałaby szczegółowych badań, głównie o profilu komparatystycznym. Obecnie zatem nie może być brana pod uwagę jako przesłanka racjonalna. Jest wysoce emocjonalna w swej wymowie. Jednocześnie jako taka może stanowić dobry, choć oczywiście hipotetyczny punkt wyjścia do stawiania pytań o przyczyny tej muzyczno-kościelnej wyjątkowości Śląska. Skoro jest to region inny w zakresie, o którym mowa, to co tę jego „szczegółność” powoduje? Z pewnością wskazać tu należy fakt bycia krainą pogranicza, „formowaną wpływami zwyczajów słowiańskich i germańskich”, będącą „barwną mozaiką wielokulturowości, wielonarodowości i wielowyznaniowości”¹. Jako już bardziej konkretny argument należy wymienić poziom szkolnictwa, w tym edukacji muzycznej. Oczywiście, na poziomie organizacyjnym dochodziło do wielu przeobrażeń i zmian, które trudno w tym miejscu omawiać (można sięgnąć do naukowej twórczości K. Doli, R. Pośpiecha czy H. Sobeczki w tym zakresie). Było to jednak szkolnictwo zarówno dobrze wykoncypowane od strony programu (z wyraźnym akcentem na muzykę, co należy zdecydowanie podkreślić), jak również dobrze zorganizowane (szkoły kościelne i świeckie). Jako kadra pedagogiczna pracowali na Śląsku miejscowi nauczyciele, dobrze wykształceni, także poza granicami regionu. Liczni byli również pedagodzy pochodzący spoza Śląska, do takich należał m.in. Wilhelm Osburg. Piszący te słowa analizował już jego działalność organoznawczą². Inspiracją natomiast do napisania bieżącego tekstu było niezwykle częste natrafianie podczas różnego charakteru *scientific researches* na podręczniki autorstwa lub współautorstwa W. Osburga, przy jednoczesnym zdumieniu, w jakie za każdym razem wprawiała liczba wydań tychże pomocy dydaktycznych.

¹ Ewelina Szendzielorz, *Twórczość mszalna Moritza Brosiga (1815-1887)* (Opole: SINDRUK-DIMK, 2023), 9.

² Grzegorz Poźniak, „Wilhelm Osburg (1859-1929) – opinia rzeczoznawcy o organach Paula Berschdorfa w Wierzchu”, w: *Śląskie organy IV. Materiały konferencji organoznawczej zorganizowanej przez Katedrę Muzyki Kościelnej i Wychowania Muzycznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego oraz Diecezjalny Instytut Muzyki Kościelnej w dniu 18 marca 2015*, red. Grzegorz Poźniak i Piotr Tarliński (Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO, 2015), 73-92.

1. INFORMACJE BIOGRAFICZNE

Wiadomości o życiu i działalności Wilhelma Osburga są bardzo skromne³. Literatura przedmiotu rzadko zajmuje się jego życiorysem i działalnością, generalnie wspomina go w kontekście tematów, w których nazwisko Osburga się pojawia, np. F. Koenig wymienia go, omawiając nauczycieli i absolwentów królewskich katolickich seminariów nauczycielskich w Pilchowicach i Pyskowicach⁴. Wzmiankowany jest w leksykonie L. Hoffmanna-Erbrecht⁵, który powołuje się na pośmiertną notatkę, jaka ukazała się w czasopiśmie „Cäcilia”⁶, oraz wzmianki zawarte w monografii P. Kutzera⁷.

Wilhelm Osburg urodził się 16 lutego 1859 roku w Rengelrode (k. Heiligenstadt w Turynii). Po ukończeniu seminarium nauczycielskiego w Heiligenstadt pracował kilka lat jako organista i nauczyciel najpierw w Weißenfels, później zaś w „bachowskim” Köthen. Ponownie podjął naukę, tym razem był to Königlches Akademische Institut für Kirchenmusik w Berlinie. Po ukończeniu tego studium rozpoczął okres swojej pracy na Śląsku. Jego nazwisko – jako nauczyciela i muzyka kościelnego – pojawia się w kronikach Lubomierza (niem. Liebenthal), Pilchowic (niem. Pilchowitz), gdzie był następcą Richarda Kügele (1850-1926), Głucholaz (niem. Ziegenhals) oraz Wrocławia, gdzie uczył w otwartym seminarium dla kobiet (1902)⁸. To właśnie pracując w Głucholazach, został poproszony o ocenę oferty kosztorysowej na wybudowanie organów dla kościoła w Wierzchu. Było to 13 listopada 1899 roku. Działal tam ponadto jako dyrygent, prowadząc m.in. *Pory roku* J. Haydna, *Eliasza* F. Mendelssohna⁹ i inne dzieła oratoryjne, co było i wciąż pozostaje wymownym znakiem możliwości organizacyjno-wykonawczych samego Osburga.

Ważną częścią jego działalności w obszarze muzyczno-kościelnym było zaangażowanie się i wielowymiarowa aktywność w pracach stowarzyszenia cecylińskiego

³ Informacje biograficzne zaczerpnięto z: Poźniak, „Wilhelm Osburg (1859-1929)”, 73-92.

⁴ Franciszek Koenig, „Znamienici profesorowie i absolwenci królewskich katolickich seminariów nauczycielskich w Pilchowicach i Pyskowicach”, *Studia Pastoralne*, nr 14 (2018): 147. Zob. także: Hamann Fritz, *Die Musikerziehung an den ehemaligen Lehrerseminaren in Nieder- und Oberschlesien, Ost- und Westpreußen, Pommern und Posen nebst Biographien ihrer Musiklehrer. Ein Beitrag zur deutschen Musik- u. Schulgeschichte* (Dortmund: Forschungsstelle Ostmitteleuropa, 1976).

⁵ Lothar Hoffmann-Erbrecht, „Osburg”, w: *Schlesisches Musiklexikon*, red. Lothar Hoffmann-Erbrecht (Augsburg: Wißner, 2001), 560.

⁶ „Nachruf”, *Cäcilia* 36, nr 5 (1929): 46.

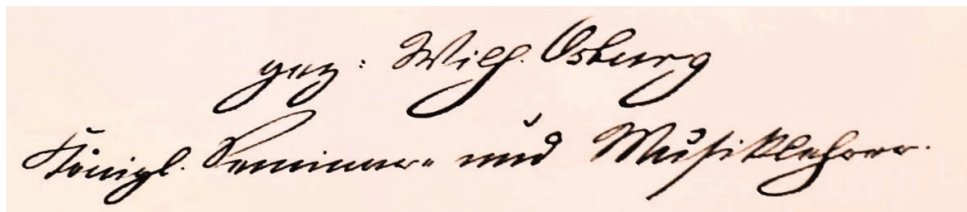
⁷ Paul Kutzer, *Aus einer kleinen Fürstenstadt (Ziegenhals): historischer Rückblick auf die Vergangenheit von Ziegenhals. Zugleich ein Beitrag zur Geschichte des Neisser Landes* (Ziegenhals: H. Kirchner, 1928), 430.

⁸ Por. [b.a.], „Personalien”, *Cäcilia* 19, nr 8 (1911): 61.

⁹ Zob. „Verschiedene Mitteilungen: Ziegenhals”, *Cäcilia*, nr 7 (1901): 53.

(*Allgemeine Cäcilienverband für Deutschland*), założonego w 1866 roku. W październiku 1898 roku na zjeździe stowarzyszenia w Siemianowicach Śląskich został wybrany przewodniczącym na teren całego Górnego Śląska (*Oberschlesischer Bezirks-Cäcilien-Verein*), na co musiał otrzymać zgodę ze strony władz oświatowych prowincji (*Das Königl. Provinzial-Schulkollegium*). W październiku 1903 roku z kolei został wybrany drugim zastępcą prezesa Augusta Staude ze Szprotawy w stowarzyszeniu cecylińskim¹⁰. Osburg piastował ponadto od 1900 roku obowiązki redaktora czasopisma „Cäcilia. Zeitschrift für katholische Kirchenmusik”. Jako znawca budownictwa organowego przygotowywał do niego teksty poświęcone tej materii¹¹. Warto odnotować, że wysoce przychylnym okiem spoglądał na kompetencje organmistrzowskie Paula Berschdorfa (1859-1933).

Wilhelm Osburg zmarł 17 kwietnia 1929 roku we Wrocławiu. Zdecydowaną większość swojego zawodowego życia związał ze Śląskiem, doskonale włączając się w jego procesy dydaktyczne, także w obszarze muzyczno-kościelnym. Swoją mniej więcej półwieczną aktywnością odcisnął niezatarte piętno w pedagogice i upowszechnianiu wysokiego poziomu kultury muzycznej na Śląsku. Trudno oprzeć się wrażeniu, że postać Wilhelma Osburga sytuuje się w obszarze swoistego „napięcia”, który w pedagogice (także muzycznej) wyznaczają dwa bieguny: teoria i praktyka.

Ilustracja 1. Odręczny podpis W. Osburga na dokumentach związanych z organami w miejscowości Bodzanów¹².

2. POMIĘDZY TEORIĄ A PRAKTYKĄ

W ramach jedenastego zgromadzenia członków wrocławskiego oddziału stowarzyszenia cecylińskiego, które odbyło się w Nysie w 1897 roku, W. Osburg

¹⁰ *Fliegende Blätter für katholische Kirchenmusik* 38, nr 12 (1903): 116.

¹¹ Np. O. [Wilhelm Osburg], „Orgelbau”, *Cäcilia* 9, nr 7 (1901): 53-55.

¹² *Betreffend Bauangelegenheiten bei der katholischen Kirche zu Langendorf* (Neisser Kreis), 22.1.1842-31.12.1892, Archiwum Państwowe w Opolu, *Rejencja Opolska*, t. 1: *Kościół i szkoły – Akten der Königlichen Regierung zu Oppeln – Abtheilung des Innern (Geistliche Verwaltung)*, nr 519.

wyłosił wykład na temat szeroko pojętego śpiewu kościelnego. W „Schlesisches Pastoralblatt” ukazało się sprawozdanie z tego wydarzenia, w którym autor wysoko ocenił przedłożenie głucholaskiego nauczyciela jako „bardzo interesujące i niezwykle praktyczne”. Wyrażane poglądy miałyby być gwarantem poziomu muzyki kościelnej¹³. Nie ulega wątpliwości, że Osburg okazał się podczas zjazdu stowarzyszenia (całkiem prawdopodobne, że był już jako taki dobrze znany członkom organizacji być osobą łączącą szeroką wiedzę teoretyczną z wysokimi umiejętnościami praktycznymi), stąd też nie umknęło to uwadze sprawozdawcy. Właśnie te cechy wydają się być kluczowe w opisie działalności pedagogicznej Wilhelma Osburga na polu muzyki kościelnej: wysokiej jakości koniunkcja tego, co teoretyczne, z tym, co praktyczne. Można to zauważyć, zestawiając obok siebie choćby fakt wykonywania oratorium *Elias* Mendelssohna i funkcję wykładowcy na forum stowarzyszenia cecylińskiego, bycie organizatorem życia muzycznego oraz autorem i wydawcą podręczników, jak również różnego rodzaju pomocy dydaktycznych i zbiorów muzycznych. Rozmach tej wielokierunkowej działalności budzi respekt, wręcz fascynuje. Nie ulega wątpliwości, że dotykamy tu kwestii, która we współczesnym (po II Soborze Watykańskim) duszpasterstwie liturgicznym stała się niezwykle paląca. Chodzi o dbałość o jakość muzyczno-liturgiczną. Jakimi metodami ją kreować i utrzymywać? Na przełomie XIX i XX wieku była ona osadzona na wysoce kwalitatywnej edukacji muzyczno-kościelnej, w obszarze której osoba W. Osburga jawi się jako swoiste *exemplum*. Wszak w tej sferze konieczne są owszem instytucje oraz organizacyjno-systemowe struktury, ale także, a może przede wszystkim, osoby, które konsekwentnie dążą do osiągnięcia wysoce idealistycznego celu, jakim jest świadomość pracy nad podniesieniem kultury muzycznej i śpiewaczej społeczeństwa (w żadnym wypadku cel nie może być skrojony utylitarnie i krótkowzrocznie). To właśnie wtedy, jak pisał ks. J. Waloszek, „*musica sacra* pozostanie sztuką, rządzącą się autonomicznymi kryteriami estetycznymi, zabiegającą o doskonałość formy, o artyzm wykonawczy, z drugiej, osiągnie cele wybitnie służebne, duszpasterskie, pozostając *ancilla liturgiae*, w służbie Bożej chwały i uświęcenia wiernych” (postulat Waloszka został tu wyrażony nie jako *optativus*, lecz jako zrealizowany)¹⁴. Dodać tu wreszcie należy, że tak zdefiniowany program działania edukacyjnego jest w dużej mierze

¹³ [Brak imienia] Staude, „Die 11. General-Versammlung des Breslauer Diöcesan-Cäcilienvereins”, *Schlesisches Pastoralblatt* 18, nr 21 (1897): 198-199.

¹⁴ Joachim Waloszek, „Nowe poszukiwania praktyki posoborowej w Polsce”, w: „*Thesaurus Musicae Sacrae summa cura servetur et foveatur*” (*Sacrosanctum Concilium*, art. 114). *Symposium „Historia i współczesność muzyki liturgicznej w Polsce. 100 lat od wydania Motu proprio papieża Piusa X”*, red. Stanisław Dąbek i Ireneusz Pawlak (Lublin: Polihymnia, 2004), 156.

autonomiczny wobec różnego rodzaju reform programów nauczania, ewaluacji czy parametrycznych ocen, co oczywiście nie przekreśla ich obecności i znaczenia w kreowaniu edukacji. Wilhelma Osburga cechuje jednak pewien wyraźny koncept pedagogiczny, który łączy wiedzę teoretyczną z wysokiej jakości umiejętnościami praktycznymi, a jego motorem jest twórcze zaangażowanie jednostki.

W powyższych stwierdzeniach nie chodzi bynajmniej o „kanonizację” Wilhelma Osburga. Nawet jeśli miał to być jedynie akt na gruncie pedagogiki, danych jest zbyt mało, by tego rodzaju czynności przedsięwziąć. Jedno jest pewne: w każdym momencie historii i w każdych warunkach systemowych możliwa jest jakościowa edukacja. Wilhelm Osburg przedkłada jej algorytmy.

3. REFORMY PROGRAMU NAUCZANIA

Reformowanie szkolnictwa było, jest i pozostanie koniecznością w związku ze zmieniającymi się różnego rodzaju uwarunkowaniami społecznymi. Problemem jest niejednokrotnie kierunek, zakres i częstotliwość zmian. Trudno jednak w tym miejscu szerzej te zagadnienia omawiać. Również na przełomie XIX i XX wieku szkolnictwo w Niemczech doświadczało urzędowych reform. Działalność ówczesnych nauczycieli przebiegała w konkretnych wymogach programowych, czego w analizach pominąć nie można, jeśli zmierza się do adekwatnego opisu pedagogicznej aktywności Wilhelma Osburga.

Jednym z programów nauczania, który istotnie odbił się na rezultatach poczyną W. Osburga, był dokument z 1 lipca 1901 roku. Dotyczył seminariów nauczycielskich, nauczycielskich kursów przygotowawczych (niem. *Präparandenschule* lub *Präparandenanstalt*) i temu podobnych poziomów kształcenia. Został on uwzględniony w publikacjach Osburga, który dotychczasowe podręczniki zmodyfikował pod kątem wymogów tego dokumentu, nowe zaś tworzył w oparciu o niego. Modus operandi był taki, że kraje związkowe Niemiec dostosowały wymogi przepisów do swoich uwarunkowań. Czyniono to na bazie regionalnych konsultacji.

Istotny z punktu widzenia treści niniejszego artykułu jest program nauczania muzyki. Uporządkowany był według następującej kolejności: Śpiew – Gra na skrzypcach – Gra na fortepianie – Gra na organach – Teoria muzyki. Każdy z obszarów omawia najpierw treści programowe dla kursów przygotowawczych, a potem dla seminariów. Jednym z obszarów pedagogicznych W. Osburga była teoria muzyki, której program nauczania prezentuje w przykładowych fragmentach Tabela 1¹⁵.

¹⁵ Waloszek, „Nowe poszukiwania praktyki posoborowej w Polsce”, 138-140.

Tabela 1. Program nauczania teorii muzyki (fragmenty), wykorzystany przez W. Osburga
(opr. i tłum. własne).

s. 138

E. Teoria muzyki.

Kurs przygotowawczy:

Z ogólnej teorii muzyki kandydat powinien zdobyć wiedzę na temat różnych kluczy, metrum i tonacji, najpopularniejszych pojęć, teorii interwałów i tonacji pokrewnych oraz zapamiętać wszystkie skale durowe i molowe.

s. 139

Dla klasy trzeciej nie przewiduje się zajęć specjalnych. Zagadnienia niezbędne omawia się i zapamiętuje podczas lekcji śpiewu, gry na fortepianie i skrzypcach.

Druga klasa ma godzinę zajęć tygodniowo, podczas której omawia i ćwiczy określony materiał z ogólnej teorii muzyki.

Pierwsza klasa wprowadzana jest w teorię akordów, a zajęcia obejmują jedną godzinę tygodniowo. Ogólne zasady budowy akordów. Znajomość triady durowej i molowej oraz akordu septymowego w jego różnych pozycjach i przewrotach. Zastosowanie i praktyka na przykładach.

Seminarium:

II klasa: 2 godziny

Utrwalenie wiedzy na temat materiału harmonicznego i kontynuacja jego wykorzystania jak na zajęciach w klasie 3. Analiza pieśni kościelnych i opracowań organowych. Rozpoczęcie nauczania modulacji.

Klasa III: 1 godzina.

Trójdźwięk zwiększony i zmniejszony; akordy septymowe i nonowe; Materiał harmoniczny chorałów i niewielkich opracowań harmonicznych; pierwsze próby harmonizacji.

[...]

s. 140

2. Materiał dydaktyczny:

I. Kurs przygotowawczy

2. klasa

1. kwartał

System tonalny, w kontekście teorii oktaf, ich przedstawienie poprzez literowy zapis, a także poprzez nuty i system pięciolinii; klucze, linie pomocnicze, znaki przykluczowe, oznaczanie oktaf.

[...]

4. kwartał

Rodzaje trójdźwięków. Trójdźwięki triady i stopni pobocznych. Harmonia czterogłosowa i jej główne zasady. Łączenie trójdźwięków (I IV I; I V I; I IV V I; VI IV V I) w piśmie i na fortepianie w najczęściej użytych tonacjach.

[...]

II. Seminarium

3. klasa

1. kwartał

Dalsze wykorzystanie uzyskanego do tego momentu materiału harmonicznego. Trójdźwięk zwiększony i zmniejszony, zasady, zastosowanie.

[...]

3. Metoda nauczania: szczegółowe nauczanie zawsze rozwija zrozumienie; to, co zostało przekazane na wykładach, zawsze powinno być praktykowane na przykładach, w seminariach zaś zwłaszcza na pieśniach, dopóki nie nabierze się pewności w grze. Wybór przykładów do ćwiczeń

powinien brać pod uwagę uczenie schematów, także w transpozycjach. Ma to na celu pomóc uczniom w zapamiętywaniu pewnych rozwiązań i zwrotów w taki sposób, aby w przyszłości mogli samodzielnie napisać i zagrać proste wstępy do pieśni kościelnych oraz modulacje.

Decyzją konferencji z zajęć tych wyłączeni są uczniowie z niewielkimi zdolnościami muzycznymi.

Korzysta się z podręczników: „Zimmer, Elementarna teoria muzyki. W nowym opracowaniu G. Hechta” – „Kothe, Kleine Organbaukunde”.

W przedstawionym fragmencie programu nauczania uwyraźnia się dokładność, precyzja i konsekwencja w opracowaniu wszystkich treści teorii muzyki (zasad muzyki, harmonii, podstaw organoznawstwa). Metodyka nauczania w kursach przygotowawczych i seminariach nakierowana jest w swym fundamencie na wypracowanie praktycznych umiejętności – wszak przyszły nauczyciel musi posługiwać się skutecznymi instrumentami pedagogicznymi. Nie ulega wątpliwości, że mamy tu do czynienia z wysoce użytkowym charakterem nauczania, co bynajmniej nie przekreśla jego wartości. Przeciwnie: przekłada się w perspektywie na możliwość realizowania horyzontalnie szerokiej wizji nauczania w szkołach ogólnokształcących wysokiej kultury muzycznej. Należy zwrócić uwagę, że materiałem dydaktycznym w kursach przygotowawczych i seminariach jest pieśń religijna i ludowa. Nie stroni się tu od religii i tradycji. Nie przekreśla się religijnej kultury muzycznej. Zauważa się i docenia wartość śpiewu kościelnego i ludowego, podejmując te wymiary bardzo świadomie i intencjonalnie. W mechanizmie zatem sprzężenia zwrotnego krystalizuje się efekt pedagogiczny, który dokonuje się w oparciu o dziedzictwo kultury, w jakiej wyrasta kandydat na nauczyciela. Ten zaś w przyszłości podejmuje obowiązki pedagogiczne, kształtując kulturę tradycyjną.

Autorzy koncepcji doceniają wreszcie wartość amatorskiego ruchu śpiewaczego. Dają bowiem do ręki przyszłym nauczycielom umiejętność operowania czterogłosowym repertuarem wokalnym, który muszą umieć „transformować” na chór (mieszany lub jednorodny), jaki będą mieć w swojej pracy do dyspozycji. Absolwent kursu przygotowawczego i później seminarium nabywa umiejętności dwu- i trzygłosowych opracowań wokalnych. Także chóry dziecięce znajdują swoją atencję w tej pedagogicznej koncepcji. Chodziło o umiejętność muzycznego „zagospodarowania” *status quo*, jakie zastanie w swoim miejscu pracy przyszły nauczyciel. Piszący te słowa wskazywał już w kontekście opus mszalnego Maxa Filkego (1855-1911):

Kompozytor kreował swoje dzieła w ten sposób, żeby to, co w parafii „działało”, mogło te utwory wykonywać: był chór mieszany – śpiewał chór mieszany, był męski – śpiewał chór męski, był żeński – śpiewał żeński; były smyczki, czyli instrumentalisci, którzy potrafili grać na instrumentach smyczkowych – towarzyszyły one

organom, były instrumenty dęte – dołączano do tego instrumenty dęte, była pełna obsada orkiestry – również i w ten sposób wykonywano tę muzykę. Ona ma charakter użytkowy, ale jednocześnie jest wielką sztuką¹⁶.

Reasumując, należy stwierdzić, że to również właśnie tak pojęta „użytkowość” jest cechą tej pedagogicznej koncepcji. Nie ulega żadnej wątpliwości, że jest ona istotną przesłanką poziomu muzycznego na terenie Niemiec, czyli także na ówczesnym Śląsku, gdzie swoje obowiązki jako nauczyciel podjął Wilhelm Osburg. Implementował on te i wcześniejsze rygory programowe do swojej codziennej działalności oświatowej. Jak już wspomniano, był jednak dydaktykiem kreatywnym, który – tym razem już swoje własne – metody i materiały dydaktyczne prezentował w podręcznikach przez siebie przygotowywanych i publikowanych.

4. WSPÓŁPRACA Z KARLEM HEINZE (1828-1905) W GŁUCHOŁAZACH

Na tym etapie badań trudno jednoznacznie stwierdzić, kiedy Wilhelm Osburg rozpoczął swoją pracę w Głucholazach. Z pewnością były to lata dziewięćdziesiąte XIX wieku. Od 1902 roku ten nauczyciel pojawia się już w gronie pracowników otwartego seminarium dla kobiet we Wrocławiu. Wydaje się jednak, że współpraca z Karlem Heinze, przełożonym głuchołaskiego seminarium, musiała wywrzeć na Osburgu duże wrażenie i zaowocować krystalizacją myśli pedagogicznej, co wyrażało się we wspólnych publikacjach, do których Osburg musiał zostać zaproszony przez Heinzego.

Niepewną kwestią w kontekście jego osoby jest imię. *Schlesisches Musiklexikon* dla przykładu podaje biogram Karla Friedricha Leopolda¹⁷, z kolei „Schlesische Schulzeitung” zapowiada na swoich łamach złoty jubileusz pedagogicznej działalności Leopolda Heinzego. Nie ma wątpliwości, że chodzi o tę samą osobę, która w środowisku budziła poważanie i respekt. Choć pochodził z bardzo ubogiej i prostej rodziny (ojciec był grabarzem), wytrwałą pracą osiągnął bardzo wiele na swojej zawodowej ścieżce. Od 1 października 1853 roku pracował jako pedagog i nauczyciel muzyki w seminarium w Głogówku. Z dniem 1 października 1873 roku powierzono mu rolę moderatora i przełożonego seminarium w Głucholazach. Posługiwał się niemieckim tytułem *Seminaroberlehrer*¹⁸,

¹⁶ Grzegorz Poźniak, *W służbie muzyki* (Opole: SINDRUK-DIMK, 2020), 221.

¹⁷ Bernard Speer, „Osburg”, w: *Schlesisches Musiklexikon*, red. Lothar Hoffmann-Erbrecht (Augsburg: Wißner, 2001), 268.

¹⁸ *Schlesische Schulzeitung. Pädagogische Wochenschrift, Organ des Provinzial-Lehrer- und Pestalozzi-Vereins in Schlesien sowie des Schlesischen Turnlehrer-Vereins* 27,

oznaczającym jego nadrzędność w gremium pedagogicznym. K.L. Heinze pracował w Głucholazach do momentu przejścia na rentę. Dokonało się to w październiku 1900 roku. Wtedy też przeniósł się do Wrocławia, gdzie zmarł 31 sierpnia 1905 roku¹⁹.

Leopold Heinze pozostawił po sobie dużą spuściznę wydawniczą w postaci różnego rodzaju podręczników i pomocy dydaktycznych. Swoje publikacje przygotowywał samodzielnie lub we współpracy z innymi autorami. Dla przykładu K. Pawlik pisze, że Wilhelm Kothe (1831-1899) wraz z Karlem Heinzem (1828-1905) i Wilhelmem Osburgiem (1859-1929) stworzyli także szkołę do nauki gry na skrzypcach *Theoretisch-praktische Elementar-Violinschule*²⁰. Trudno w tym miejscu szerzej rozpisywać się o całokształcie działalności Heinzego. Nie ulega jednak wątpliwości, że Wilhelm Osburg musiał podjąć wizję pedagogicznej aktywności swojego przełożonego, dołączając jako współautor, później zaś jako redaktor i „rewident”, świadomie przepracowujący podręczniki, a w nich passusy prac głucholaskiego dyrektora, uwzględniając wytyczne rządkowych programów nauczania. Działo się to jeszcze za życia K.L. Heinzego. Jak daleko idąca była akceptacja dla zmian i jego współudział w ich dokonywaniu? Być może z czasem wykażą to kolejne badania naukowe. W tym momencie – jako przyczynek do dalszych badań i świadectwo, że Osburg był doskonale zaznajomiony ze wskazanymi treściami – można zestawić bibliograficzną listę wydawnictw autorstwa i redakcji K.L. Heinzego. Znajdują się na niej (w kolejności alfabetycznej tytułów)²¹:

- *Allgemeine Musiklehre für Seminaristen, Präparanden und Musikschüler* (Breslau 1891);
- Heinze Leopold, *Auserlesene Choräle für Männerstimmen: zunächst für katholische Gymnasien, Seminare und Präparandenanstalten* (Breslau 1890);
- *Formenlehre, Organik und Geschichte der Musik* (Oberglogau 1883; później: *Hamonie- und Musiklehre*, cz. 2);

nr 34 (1898): 422. Zob. także: *Schlesische Schulzeitung. Pädagogische Wochenschrift, Organ des Provinzial-Lehrer- und Pestalozzi-Vereins in Schlesien sowie des Schlesischen Turnlehrer-Vereins* 27, nr 36 (1898): 453.

¹⁹ Speer, „Osburg”, 268. Szerzej na temat Heinzego, zob. Alois Schirdewahn, *Seminaroberlehrer Leopold Heinze und seine Beziehungen zur Schul- und Kirchenmusik* (Breslau: Frankes Verlag und Druckerei, 1937).

²⁰ Karolina Pawlik, *Życie i twórczość Bernharda Kothe (1821-1897). Charakterystyka działalności muzycznej, organizacyjnej oraz wydawniczej* (Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2023), 21.

²¹ Speer, „Osburg”, 268.

- *Liedergarten. Auswahl von 111 Liedern geistlichen und weltlichen Inhalts für katholische Schulen gesammelt und herausgegeben von L. Heinze* (Erfurt – Leipzig – Halle 1863);
- *Musikalisches Lese- und Bildungsbuch für Seminaristen, Gesang- und Clavierlehrer, Organisten, Cantoren und Chordirigenten* (Breslau 1873; Theoretisch-praktische Harmonielehre, cz. 2);
- *Theoretisch-praktische Elementar-Violinschule* (Leobschütz 1880);
- *Theoretisch-praktische Harmonielehre für Seminaristen, Lehrer und Organisten* (Oberglogau 1867; później: *Theoretisch-praktische Harmonie- und Musiklehre* – wydania niemieckie, węgierskie, francuskie, austriackie, hiszpańskie wraz z pięcioma zeszytami ćwiczeniowymi);
- *Theoretisch-praktische Violinschule* (Leobschütz 1875);
- *Zbiór pieśni dla szkół polskich* (Oberglogau 1870).

Wśród wydawnictw K.L. Heinzego należy zwrócić uwagę na zbiór pieśni polskich jako materiał dydaktyczny w szkołach polskich. Potwierdza on współistnienie różnych pierwiastków narodowych na Śląsku. Cały wykaz budzi respekt i wskazuje na Heinzego jako osobę zaangażowaną w dydaktykę i przygotowywanie do tej dydaktyki podręczników i materiałów ćwiczeniowych, które z całą pewnością musiały być wynikiem własnego pedagogicznego doświadczenia oraz autorefleksji *a posteriori*.

5. POMOCE DYDAKTYCZNE WILHELMA OSBURGA

W „śląskim numerze” czasopisma „Cäcilia” z 1928 roku W. Osburg opublikował artykuł *Die Breslauer Schule, deren Hauptvertreter an der Kathedrale zu Breslau und ihr Verhältnis zum Cäcilien-Verein*, w którym przedstawił zgodnie z tytułem główne postaci szkoły wrocławskiej i ich relację do stowarzyszenia cecylińskiego. Refleksje autora oscylują jednak także wokół tematów kształcenia muzycznego, prowadząc do końcowej konstatacji, w której Osburg ściśle wiąże ze sobą historię śląskiej muzyki kościelnej z tutejszym wychowaniem muzycznym²². Te stwierdzenia są wysoce istotne z uwagi na fakt, że wypowiada je autor w podeszłym wieku (69-letni; zmarł rok później), mający za sobą zawodową praktykę pedagogiczną. Ta pozycja uprawnia do oceniania przeszłości oraz wytyczania kierunków na przyszłość. Położenie akcentu na edukację muzyczną jako warunek *sine qua non* we wszelkim rozwoju jest trafny, patrząc z każdej perspektywy czasowej.

²² Wilhelm Osburg, „Die Breslauer Schule, deren Hauptvertreter an der Kathedrale zu Breslau und ihr Verhältnis zum Cäcilien-Verein”, *Cäcilia* 35, nr 7-8 (1928): 47.

Program nauczania muzyki w ramach kursów przygotowawczych oraz seminariów nauczycielskich, jak już wspomniano wyżej, przewidywał: śpiew, grę na skrzypcach, grę na fortepianie, grę na organach, teorię muzyki. Nie ma na bieżącym etapie badań pełnej wiedzy, jakich przedmiotów nauczał W. Osburg. Należy przypuszczać, że w jakiejś mierze wszystkich z nich. Dowodzi tego pokaźny zbiór podręczników do czterech spośród tych pięciu zakresów.

Osburg był zainteresowany powoływaniem do życia towarzystw śpiewających świeckich i kościelnych. Nie dziwi zatem jego zaangażowanie w promocję i naukę śpiewu. Z tej dziedziny opublikował: Osburg, Wilhelm (red.), *Deutsche Gesanglehre für Präparandenschulen und Lehrerseminare, Gymnasien, höhere Mädchenschulen und Lehrerinnenseminare* (Leipzig 1902). Ta edycja miała kilka wznowień. Cieszyła się popularnością w całych Niemczech. Jej wydawcą był Max Hesse z Lipska. Wydawnictwo zainicjowało swoją działalność rynkową w 1880 roku, szybko koncentrując się na literaturze i czasopismach dotyczących muzyki. Warto podkreślić, że *Deutsche Gesanglehre* promowana była na łamach różnego rodzaju periodyków²³. Inne dzieło: Osburg, Wilhelm, *Der Chorsänger: eine Sammlung geistlicher Gesänge mit besonderer Berücksichtigung des gregorianischen Chorals zum Gebrauche beim öffentlichen Gottesdienste* (Cordies 1891). Wraz z Julusem Glogerem (1872-1931) opublikował we Wrocławiu (wydawnictwo Heinrich Handel) zbiór pieśni kościelnych oraz religijnych i świeckich opracowań chóralnych. Był on kilkakrotnie wznawiany: Osburg, Wilhelm i Julius Gloger, *Der Chorsänger: Auswahl von Kirchenliedern, geistlichen und weltlichen Chören für Präparandenanstalten* (Breslau 1903 – 1. wydanie; Breslau 1907 – 3. wydanie; 1913 – 5. wydanie).

Innym obowiązkowym przedmiotem według programu nauczania była nauka gry na skrzypcach. W tym zakresie Wilhelm Osburg zaangażowany był w redakcję dwóch szkół do nauki gry na tym instrumencie. O tych publikacjach była już mowa powyżej. Szkołę nauki gry na skrzypcach tworzyła trójka autorów: Wilhelm Kothe (1831-1899), Karl Heinze (1828-1905) i Wilhelm Osburg. Który z nich był pomysłodawcą wydawnictwa i jaki był wkład każdego z nich w przygotowanie treści, redakcję oraz dobór ćwiczeń, pozostanie prawdopodobnie nierozstrzygnięte. Faktem bezspornym jest zaangażowanie Osburga w naukę gry na skrzypcach i wynikające z tego doświadczenie, którym mógł podzielić się w następujących publikacjach:

- *Theoretisch-praktische Elementar-Violinschule* (Leobschütz 1880);
- *Theoretisch-praktische Violinschule* (Leobschütz 1875).

Te wydawnictwa miały swoje kolejne wydania, które ulegały zmianom, towarzyszyły im ponadto zeszyty z ćwiczeniami. Liczba wydań bez wątpienia świadczy o ogromnym środowiskowym zainteresowaniu tą publikacją:

²³ *Mitteilungen des Bayerischen Sängerbundes*, nr 4 (1895): 4.

- *Theoretisch-praktische Elementar-Violinschule: ein nach unterrichtlich bewährten Grundsätzen geordneter Leitfadens für die gründliche Erlernung des Violinspiels: vereinfachte Ausgabe der grösseren von den Verfassern bearbeiteten Violinschule*, z. 1: *Vorschule des Violinspiels – Grundlegende Übungen in C-dur und A-moll*, (Leobschütz [ca. 1899]; wydanie czwarte);
- *Theoretisch-praktische Elementar-Violinschule: ein nach unterrichtlich bewährten Grundsätzen geordneter Leitfadens für die gründliche Erlernung des Violinspiels: vereinfachte Ausgabe der grösseren von den Verfassern bearbeiteten Violinschule*, z. 3: *Einführung in die Bee-Tonarten (Dur- u. Moll)* (Leobschütz [ca 1899]);
- *Theoretisch-praktische Elementar-Violinschule: ein nach unterrichtlich bewährten Grundsätzen geordneter Leitfadens für die gründliche Erlernung des Violinspiels: vereinfachte Ausgabe der grösseren von den Verfassern bearbeiteten Violinschule. Komplet in einem Bande nebst einem Anhang von Kirchen- und Schulliedern*, (Leobschütz [między 1899 i 1900]).

W zbiorze podręczników autorstwa lub współautorstwa Wilhelma Osburga nie ma szkół gry na fortepianie ani innej literatury wprost związanej z tym instrumentem. Poświęcił również niewielką uwagę organom, choć jego *Orgelbuch* jest publikacją znaczącą i interesującą. Jest to bowiem zbiór opracowań harmonicznym do śpiewnika diecezji wrocławskiej, zawierający propozycję przygrywek, interludiów i postludiów. Warto zwrócić uwagę, że również w tym wydawnictwie W. Osburg jawi się nade wszystko jako pedagog-praktyk. Wykorzystanie publikacji do celów akompaniamentu liturgicznego (niem. *zum Gebrauch beim öffentlichen Gottesdienste*) to bowiem drugi z jej celów. Pierwszym jest teoretyczne i praktyczne wykorzystanie w dydaktyce w seminariach nauczycielskich (niem. *für den theoretischen und praktischen Unterricht an Lehrerseminaren*), a służy do tego dodatek z analizą wybranych opracowań na organy (niem. *mit einem Anhang analysierter Orgelstücke*). *Orgelbuch* wydawany był u Franza Goerlicha we Wrocławiu. Zbiór miał swoje wznowienia i przepracowania m.in. związane ze zmianami dokonywanymi w diecezjalnym śpiewniku:

- Osburg, Wilhelm, *Orgelbuch. Signierte Kirchenmelodien nebst Vor-, Zwischen- und Nachspielen zu den Melodien des Breslauer Diöcesan-Gesangbuchs mit einem Anhang analysierter Orgelstücke für den theoretischen und praktischen Unterricht an Lehrerseminaren, sowie zum Gebrauch beim öffentlichen Gottesdienste* (Breslau [po 1900]);
- Osburg, Wilhelm, *Orgelbuch. Signierte Kirchenmelodien nebst Vor-, Zwischen- und Nachspielen zu den Melodien der Ausgabe D des Breslauer*

Diöcesan-Gesangbuchs mit einem Anhang analysierter Orgelstücke für den theoretischen und praktischen Unterricht an Lehrerseminaren, sowie zum Gebrauch beim öffentlichen Gottesdienste (Breslau 1898)²⁴.

Najwięcej uwagi w swojej pracy wydawniczej W. Osburg poświęcił zagadnieniom, które mieszczą się w obszarze teoretyczno-muzycznym. Liczba tytułów, ich wariantów wydawniczych i wznowień wydaje się przekraczać dzisiejsze wyobrażenia o rynku podręczników do nauki teorii muzyki. Oczywiście, nie chodzi w tym stwierdzeniu o porównywanie dawnych i obecnych rzeczywistości, bardziej zaś o wyeksponowanie wysokich twórczych i wytwórczych możliwości autorów oraz wydawców podręczników, a wszystko to w ścisłej korelacji z codzienną dydaktyką i regulacjami nadrzędnych instytucji (np. reforma programu nauczania z 1 lipca 1901 roku). Złożoność tej sytuacji powoduje, że dotarcie dzisiaj do wszystkich wydań i nakładów (także ich wielkości) jest utrudnione, także z uwagi na fakt, że w czasie działania W. Osburga nie przykładano aż tak wielkiej wagi do poprawności i konsekwencji zapisu tzw. stopek redakcyjnych lub ich ekwiwalentów.

Dwa podręczniki wyraźnie przodują na całej liście pomocy dydaktycznych W. Osburga. W przypadku użycia skrótu tytułów są to: *Allgemeine Musiklehre* (por. tabela 2) oraz *Theoretisch-praktische Harmonielehre* (por. tabela 3). Cechą obu podręczników jest ich współautorstwo Leopolda Heinzego z Wilhelmem Osburgiem. Zaznaczono ich współdziałanie w zakresie procesu redakcji określeniami niemieckojęzycznymi: herausgegeben von lub bearbeitet von. Oba podręczniki ukazywały się nakładem popularnego ówczesnie wrocławskiego wydawnictwa Heinricha Handela (niem. Heinrich Handels Verlag). Nadawano im poręczny rozmiar tzw. *octavo* (8°, czyli wysokość grzbietu: 20-25 cm).

Allgemeine Musiklehre – treści podręcznika pomieszczono na stronicach w przedziale 70-80 stron.

Tabela 2. Wybrane wydania podręcznika *Allgemeine Musiklehre*.

Wydanie	Rok	Tytuł
10	1889	<i>Allgemeine Musiklehre für Seminaristen, Präparanden und Musikschüler</i>
17	1901	<i>Allgemeine Musiklehre für Seminaristen, Präparanden und Musikschüler</i>
18	1903	<i>Allgemeine Musiklehre für Seminaristen, Präparanden und Musiklehrer. Nach d. Lehrplänen v. 1. Juli 1901</i>
21	1908	<i>Allgemeine Musiklehre für Präparanden, Seminaristen. Nach d. Lehrplänen v. 1. Juli 1901</i> <i>Zugehörige 2 Bände</i>

²⁴ *Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel und die verwandten Geschäftszweige*, nr 77 (1898): 2566.

brak oznaczenia	1913	<i>Allgemeine Musiklehre für Präparanden. Nach d. Lehrplänen v. 1. Juli 1901</i>
brak oznaczenia	1916	<i>Allgemeine Musiklehre für Präparanden. Nach d. Lehrplänen v. 1. Juli 1901</i>
28	1919	<i>Allgemeine Musiklehre für Präparanden, Seminaristen und Musikschüler. Nach den Lehrplänen vom 1. Juli 1901</i>
29	1921	<i>Allgemeine Musiklehre für Präparanden, Seminaristen und Musikschüler. Nach den Lehrplänen vom 1. Juli 1901</i>
30	1925	<i>Allgemeine Musiklehre für den grundlegenden Unterricht</i>
31	1929	<i>Allgemeine Musiklehre für den grundlegenden Unterricht</i>
brak oznaczenia	1932	<i>Allgemeine Musiklehre für den grundlegenden Unterricht</i>

Autorzy *Allgemeine Musiklehre* proponowali do swojego podręcznika także zeszyty ćwiczeniowe, które pojawiły się dużo później niż sam podręcznik, będąc jednak jego wartościowym uzupełnieniem:

- *Arbeitsheft A zur „Allgemeinen Musiklehre“. Übungen im Bilden der Tonleiter, Intervalle und Akkorde;*
- *Arbeitsheft B zur „Allgemeinen Musiklehre“. Übungen in den einfachsten Akkordverbindungen und Schlüssen.*

Theoretisch-praktische Harmonielehre lub w skrócie *Harmonielehre* – treści podręcznika pomieszczono w przedziale 190-200 stron. Wydawany był on jako publikacja jednotomowa lub w dwóch częściach, gdzie druga poświęcona była nauce form i historii muzyki: *Formenlehre, Organik und Geschichte der abendländischen Musik für Seminaristen und Musikschüler*. Z kolei treści drugiej części pojawiały się także jako samodzielne podręczniki, np. z pominięciem treści historyczno-muzycznych: *Musikalische Formenlehre und Organik für Seminaristen und Musikschüler* (Breslau 1909), 6. Auflage, *Anmerkungen: Aus Harmonie- und Musiklehre. T. 2, Abschnitt 1 u. 2*. Wielość wydań i ich wariantowość potwierdzają wyjątkowość podręcznika.

Tabela 3. Wybrane wydania podręcznika *Theoretisch-praktische Harmonielehre*.

Wydanie	Rok	Tytuł
5	1875	<i>Harmonie- und Musiklehre Teil 2: Formenlehre, Organik und Geschichte der abendländischen Musik für Seminaristen und Musikschüler</i>
8	1887	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre nach pädagogischen Grundsätzen nebst spezieller und ausführlicher Behandlung der Harmonien der Kirchentönenarten bearbeitet: für Präparanden, Seminaristen, Lehrer, Organisten und Freunde der Tonkunst</i>

brak oznaczenia	1900	<i>Harmonie- und Musiklehre</i>
12	1901	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre nach pädagogischen Grundsätzen nebst spezieller und ausführlicher Behandlung der Harmonien der Kirchentonarten bearbeitet für Präparanden, Seminaristen, Lehrer, Organisten und Freunde der Tonkunst</i>
13	1904	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre für Seminaristen, Lehrer, Organisten und Freunde der. Tonkunst: Nach den Lehrplänen für Lehrerseminare von 1. Juli 1901</i>
14	1906	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre für Seminaristen, Lehrer, Organisten und Freunde der Tonkunst nach den Lehrplänen für Lehrerseminare vom 1. Juli 1901</i>
15	1908	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre für Seminaristen, Lehrer, Organisten und Freunde der. Tonkunst: Nach den Lehrplänen für Lehrerseminare von 1. Juli 1901</i>
16	1911	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre für Seminaristen, Lehrer, Organisten und Freunde der Tonkunst nach den Lehrplänen für Lehrerseminare vom 1. Juli 1901 bearbeitet</i>
17	1914	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre: für Seminaristen, Lehrer, Organisten und Freunde der Tonkunst</i>
18	1915	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre für Seminaristen nach den Lehrplänen v. 1. Juli 1901</i>
19	1916	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre für Seminaristen, Lehrer, Organisten und Freunde der Tonkunst</i>
20	1919	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre für Seminaristen, Lehrer, Organisten und Freunde der Tonkunst nach den Lehrplänen für Lehrerseminare vom 1. Juli 1901</i>
21	1921	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre für Musik-Institute, Volks-Hochschulen, Lehrerbildungsanstalten, Organisten und Freunde der Tonkunst</i>
22	1927	<i>Theoretisch-praktische Harmonielehre für Musik-Institute, Volks-Hochschulen, Lehrerbildungsanstalten, Organisten u. Freunde der Tonkunst</i>

Autorzy *Harmonielehre* proponowali do swojego podręcznika zeszyty ćwiczeniowe:

- *Erstes und zweites Arbeitsheft. Progressiv fortschreitende Übungsaufgaben in der Harmonielehre;*
- *Drittes und viertes Arbeitsheft (Parallelhefte zum ersten und zweiten Arbeitsheft);*
- *Fünftes Arbeitsheft. Übungsaufgaben zur Harmonielehre.*

Zeszyty ćwiczeniowe pojawiły się dużo później niż sam podręcznik, były jednak wartościowym uzupełnieniem. Wstęp do 14. wydania *Harmonielehre* z 1906 roku informuje o opublikowaniu zeszytów ćwiczeniowych:

Opublikowano „cztery zeszyty ćwiczeń” do podręcznika teorii harmonii. Aby ćwiczyć przepracowanie pieśni i śpiewów kościelnych z chóru mieszanego na chór

męski i odwrotnie, a także na opracowania trzy- i dwugłosowe, przygotowano ponadto specjalny 5. zeszyt ćwiczeń. Zeszyty ćwiczeń są ściśle powiązane z teorią harmonii. Ich zastosowanie w dydaktyce gwarantuje sukces pedagogiczny, pod warunkiem, że będą przeanalizowane na zajęciach pod okiem nauczyciela, mianowicie na tablicy w klasie z uwzględnieniem niezbędnych wskazówek teoretycznych i niektórych rozwiązań praktycznych, tak aby poprawnie zrealizować zadania zawarte w podręczniku *Harmonielehre*. Ważne jest, aby mieć przed oczyma własną pracę ucznia, ponieważ tylko w ten sposób nauczyciel może skutecznie ocenić, gdzie mu jeszcze czegoś brakuje i kiedy można przystąpić do nowego ćwiczenia. Zadania domowe z harmonii mają bardzo wątpliwą wartość i nie da się uniknąć kopiowania, co jest szczególnie istotne w ćwiczeniach podstawowych²⁵.

Na koniec należy odnotować, że w zakresie teorii muzyki W. Osburg opublikował również samodzielnie, ale jak zaznaczył „z wykorzystaniem podręcznika *Musik- und Harmonielehre Heinze*” (niem. *unter Benutzung von Heinzes Musik- und Harmonielehre*), materiały dydaktyczne do nauki teorii muzyki w szkołach żeńskich, liceach i innych formach nauki. Wydanie ukazało się u Heinricha Handela w 1910 roku. W. Osburg wziął pod uwagę wskazania programu nauczania z 1908 roku: *Lehrstoff des musiktheoretischen Unterrichts für höhere Mädchenschulen, Lyzeen und Studienanstalten: nach den Bestimmungen vom 18. August 1908/unter Benutzung von Heinzes Musik- und Harmonielehre bearbeitet von W. Osburg, Kgl. Seminar- und Musiklehrer* (Breslau 1910).

ZAKOŃCZENIE

Poszukiwanie paradygmatu skutecznego nauczania było w całej historii pedagogiki prawdziwym wyzwaniem i takim pozostaje współcześnie. Ewoluujące społeczeństwo wymaga aktualizowania metod dydaktycznych. Podobne procesy miały miejsce na Śląsku na przełomie XIX i XX wieku. Jego bogata i wielonarodowa tradycja powodowała, że procesy, o których mowa, miały dynamikę imperatywną. Opisywana w niniejszym artykule działalność zapomnianego przez współczesność Wilhelma Osburga (1859-1929) realizowała się w kursach przygotowawczych (niem. *Präparanden*) i seminariach nauczycielskich. Była zatem w instytucjonalnej konstrukcji ówczesnego niemieckiego szkolnictwa poziomem, który dotyczył przyszłych nauczycieli. Wymagał on zatem szczególnej

²⁵ Leopold Heinze i Wilhelm Osburg, *Theoretisch-praktische Harmonielehre für Seminaristen, Lehrer, Organisten und Freunde der Kunst. Nach den Lehrplänen für Lehrerseminare vom 1. Juli 1901* (Breslau: Heinrich Handels Verlag, 1906), IV.

jakości i trudno oprzeć się przekonaniu, że taka ona właśnie była. Już pobieżne przesłедzenie liczby wydań podręczników do nauczania muzyki autorstwa (i współautorstwa) lub pod redakcją W. Osburga przekonuje, że mowa jest o osobie i działalności nadzwyczajnej. Ponadto jego aktywność w stowarzyszeniu cecylińskim, bycie rzeczoznawcą ds. organów, redagowanie czasopisma „Cäcilia”, wygłaszanie wykładów w ramach konferencji i kolegiów branżowych oraz wartościowa publicystyka to prawdopodobnie jedynie jakaś część całej szerokiej gamy aktywności W. Osburga. To wszystko musiało przekładać się na jego skuteczność w codziennej pracy pedagogicznej. Wszak spotkanie w osobie wykładowcy-nauczyciela kogoś niepospolitego, zaangażowanego wizjonera, amplifikuje szansę pedagogicznej skuteczności. Czy tak było w przypadku osoby, o której traktuje niniejszy artykuł? Dotarcie do wspomnień uczniów i studentów W. Osburga jest raczej niemożliwe. Pozostają podręczniki, czasopisma, artykuły i innego rodzaju publikacje. Pozostaje jednak przede wszystkim jeszcze jedno „świadcetwo”: Śląsk i jego kultura muzyczno-kościelna, czyli region, który niezmiennie charakteryzują rozśpiewane chrześcijańskie świątynie.

BIBLIOGRAFIA

- Betreffend Bauangelegenheiten bei der katholischen Kirche zu Langendorf (Neisser Kreis), 22.1.1842-31.12.1892.* Archiwum Państwowe w Opolu. *Rejencja Opolska*, t. 1: *Kościół i szkoły – Akten der Königlichen Regierung zu Oppeln – Abtheilung des Innern (Geistliche Verwaltung)*, nr 519.
- Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel und die verwandten Geschäftszweige*, nr 77 (1898): 2566.
- Fliegende Blätter für katholische Kirchenmusik* 38, nr 12 (1903): 116.
- Hamann, Fritz. *Die Musikerziehung an den ehemaligen Lehrerseminaren in Nieder- und Oberschlesien, Ost- und Westpreußen, Pommern und Posen nebst Biographien ihrer Musiklehrer. Ein Beitrag zur deutschen Musik- u. Schulgeschichte.* Dortmund: Forschungsstelle Ostmitteleuropa, 1976.
- Heinze, Leopold i Wilhelm Osburg. *Theoretisch-praktische Harmonielehre für Seminaristen, Lehrer, Organisten und Freunde der Kunst. Nach den Lehrplänen für Lehrerseminare vom 1. Juli 1901.* Breslau: Heinrich Handels Verlag, 1906.
- Hoffmann-Erbrecht, Lothar. „Osburg”. W: *Schlesisches Musiklexikon*, red. Lothar Hoffmann-Erbrecht, 560. Augsburg: Wißner, 2001.
- Koenig, Franciszek. „Znamienici profesorowie i absolwenci królewskich katolickich seminariów nauczycielskich w Pilchowicach i Pyskowicach”. *Studia Pastoralne*, nr 14 (2018): 142-156.

- Kutzer, Paul. *Aus einer kleinen Fürstenstadt (Ziegenhals): historischer Rückblick auf die Vergangenheit von Ziegenhals. Zugleich ein Beitrag zur Geschichte des Neisser Landes*. Ziegenhals: H. Kirchner, 1928.
- Mitteilungen des Bayerischen Sängerbundes*, nr 4 (1895): 4.
- „Nachruf”. *Cäcilia* 36, nr 5 (1929): 46.
- Osburg, Wilhelm. „Die Breslauer Schule, deren Hauptvertreter an der Kathedrale zu Breslau und ihr Verhältnis zum Cäcilien-Verein”. *Cäcilia* 35, nr 7-8 (1928): 41-47.
- [Osburg, Wilhelm]. „Orgelbau”. *Cäcilia* 9, nr 7 (1901): 53-55.
- Pawlik, Karolina. *Życie i twórczość Bernharda Kothege (1821-1897). Charakterystyka działalności muzycznej, organizacyjnej oraz wydawniczej*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2023 (rozprawa doktorska).
- „Personalien”. *Cäcilia* 19, nr 8 (1911): 61.
- Poźniak, Grzegorz. „Wilhelm Osburg (1859-1929) – opinia rzeczoznawcy o organach Paula Berschdorfa w Wierczu”. W: *Śląskie organy IV. Materiały konferencji organoznawczej zorganizowanej przez Katedrę Muzyki Kościelnej i Wychowania Muzycznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego oraz Diecezjalny Instytut Muzyki Kościelnej w dniu 18 marca 2015*, red. Grzegorz Poźniak i Piotr Tarliński, 73-92. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO, 2015.
- Poźniak, Grzegorz. *W służbie muzyki*. Opole: SINDRUK-DIMK, 2020.
- Schirdewahn, Alois. *Seminaroberlehrer Leopold Heinze und seine Beziehungen zur Schul- und Kirchenmusik*. Breslau: Franks Verlag und Druckerei, 1937.
- Schlesische Schulzeitung. Pädagogische Wochenschrift, Organ des Provinzial-Lehrer- und Pestalozzi-Vereins in Schlesien sowie des Schlesischen Turnlehrer-Vereins* 27, nr 34 (1898): 422.
- Schlesische Schulzeitung. Pädagogische Wochenschrift, Organ des Provinzial-Lehrer- und Pestalozzi-Vereins in Schlesien sowie des Schlesischen Turnlehrer-Vereins* 27, nr 36 (1898): 453.
- Speer, Bernard. „Heinze”. W: *Schlesisches Musiklexikon*, red. Lothar Hoffmann-Erbrecht, 268. Augsburg: Wißner, 2001.
- Staude, [brak imienia]. „Die 11. General-Versammlung des Breslauer Diöcesan-Cäcilienvereins”. *Schlesisches Pastoralblatt* 18, nr 21 (1897): 198-199.
- Szendzielorz, Ewelina. *Twórczość mszalna Morotza Brosiga (1815-1887)*. Opole: SINDRUK-DIMK, 2023.
- „Verschiedene Mitteilungen: Ziegenhals”. *Cäcilia*, nr 7 (1901): 53.
- Waloszek, Joachim. „Nowe poszukiwania praktyki posoborowej w Polsce”. W: „*Thesaurus Musicae Sacrae summa cura servetur et foveatur*” (*Sacrosanctum Concilium, art. 114*). *Symposium „Historia i współczesność muzyki liturgicznej w Polsce. 100 lat od wydania Motu proprio papieża Piusa X”*, red. Stanisław Dąbek i Ireneusz Pawlak, 153-160. Lublin: Polihymnia, 2004.
- Werder, Friedrich, von. *Lehrplan für Präparandenanstalten und Lehrerseminare. Auf Grund der Bestimmungen vom 1. Juli 1901 unter Mitwirkung des Seminarlehrer-Kollegiums aufgestellt und herausgegeben*. Leipzig: Verlag der Dürr'schen Buchhandlung, 1902.